

SZÉKES ÉS LÖSZTERÜLETEK

A szikes talajok és a löszterületek Magyarország legjellegzetesebb felszíni képződményei közé tartoznak. Kialakulásuk, elterjedésük, hasznosításuk és élőviláguk szorosan kapcsolódik a geológiai, hidrológiai, éghajlati viszonyokhoz, de mindenkori jelentőségük jól mutatja a társadalmi-gazdasági átalakulásokat is. A hazai elterjedésüket bemutató egyik legelső, átfogó térkép 1897-ben jelent meg.

A magyarországi szikes és löszterületek tudományos kutatása a XIX. század közepén kezdődött. E területek egész országra kiterjedő, áttekintő térképét Treitz Péter és Horusitzky Henrik 1897-ben szerkesztette meg, 1:2 400 000-es méretarányban. A vidéki, földműveléssel foglalkozó lakosság persze pontosan tudta már korábban is, hogy lakóhelyük közelében merre találhatók a szikes talajok és a löszterületek, hiszen éppen a termékeny alföldek legjobb földjei mellett, szigetekként, foltokban fordultak elő ezek a kevésbé termékeny vagy terméketlen talajok.

A szikes területek korabeli elnevezése – székes- vagy szikes-föld – jelezte is, hogy miért alkalmatlanok a művelésre: a sziksónak nevezett nátriumkarbonát miatt. Inkey Béla így írt ezekről a területekről 1914-ben megjelent, *A magyarországi talajvizsgálat története* című munkájában: „Ez a könnyen oldható só az Alföld számos kis tavában felgyülemlik és a száraz évszakban, mikor a tó vize lepad és néha egészen eltűnik, mint sókivirágzás borítja a tőfenekeket, ahol könnyen összesöpörhető. ... A természetes szódán kívüül, melynek ipari értékesítése újabb időben jelentőségét elvesztette, az Alföld némely vidékén salétromseprés is divatozott. Ez a só bizonyos, e helyeken uralkodó, helyi és éghajlati viszonyoknak

köszöni keletkezését. [...] Már Beudant felismerte, hogy a salétromseprés helyei azok, melyeken az állati hulladékoknak (ürülékeknek) meszes földön való felhalmozódása a klíma szárazságával együtt megadja a salétromképződés feltételeit, de hogy itt valóságos salétrom-telepekről nem lehet szó.”

E talajok tudományos kutatásának megindulása a mezőgazdasági viszonyok változásának köszönhető: „Régebben ugyanis a kitűnő alföldi talajok termőképességét jó közlekedési utak hiánya miatt nem lehetett kellőképpen kiaknázni,

most azonban, mikor a vasúthálózat az Alföldön kiterjeszkedett, fokozatosan több meg több föld került eke alá, miközben a nehezen feltörhető széktalajok azt a jelentőségüket, mellyel régebben mint időszakos jó legelők bírtak, az alföldi folyamszabályozások folytán mindinkább elvesztették. Ezelőtt ugyanis az évről-évre megújuló vízáradások a mélyen fekvő szikes földeket legalább tavasszal mindig elegendő nedvességgel és termékenyítő üledékekkel látták el, minek folytán legalább bizonyos időszakon át, a nagy szárazság beálltáig kitűnő marhalegelőül szolgáltak.

Kiszáradt szikes tó medre (fenn, a nyitóképen) és a kiszáradás előtt (lenn) Böddi-széken, a Kiskunsági Nemzeti Park területén

Pozsgás zsázsa sóvirágzással

Közelről a kivirágzott sziksó
(MILE ORSOLYA FELVÉTELEI)

Amely székterületet az új védőtöltések a tavaszi árvízről elzárnak, elveszti ezt az időleges termékenységét is anélkül, hogy földművelésre alkalmassá válnék. Sőt sok esetben itt a talaj megrosszabbodását és a sóképződés terjedését tapasztalták, ami talán abból magyarázható, hogy egyrészt az árvizek kimosó hatása megszűnt, másrészt a vadvizek szabad folyása megakadályoztatott. Ilyen talajokat a rendszeres megművelésnek meghódítani, azokat vagy mint legelőterületeket megjavítani vagy éppen használható szántóföldekké és rétekké tenni, most már fontos kérdéssé vált és megoldásához a talajok szakyszerű megvizsgálása szükségesnek látszott.”

A hazai szikes talajokat már korábban, az 1800-as évek derekán vizsgálta Szabó József, de kezdeményezése sokáig nem talált követőkre. Csak a század vége felé, amikor a Földtani Intézet Agrogeológiai Osztálya az Alföld rendszeres felvételét elkezdte, akkor vetődött fel a szikes talajok javításának kérdése is, amit az ez idő tájt az Amerikai Egyesült Államokban és Kelet-Indiában végzett kísérletek is gyorsítottak: Kaliforniában egy kísérleti telepen bebizonyították, hogy a „szódakarbonátot” a talajban gipsztrágyával lehet közömbösíteni, mezőgazdasági léptékben is. Ez arra buzdította a hazai agrogeológusokat, hogy a kísérletet hazai szikes területeinken is kipróbálják. „A Szegeden, Kigyóson és később Békés-Csabán 1893–1894-ben

eszközölt gipszszeszési kísérletek pozitív eredményt adtak ugyan, de csakhamar látszott, hogy a gipsztrágya porhanyító hatása egypár év múlva megszűnt és így az azal elert eredmény nem áll arányban a reá fordított költséggel. Sokkal kielégítőbb eredményt adott az öntözéssel járó kiliúgozás, minek példáját Tomka Emil kultúr-mérnök kísérlete Nagylakon felmutatott. Ilyen talajjavítási kísérletek eszközölését a földművelési minisztérium azután a mezőgazdasági kísérletiügyi intézményre bízta, mely e célból Békés-Csabán a Treitz által már előbb megindított kísérleteket 1896-tól kezdve átvette és még mindig folytatja. Az intézeti agrogeológusok ezentúl főképp csak a sziketalajok kijelölésével foglalkoztak, amennyiben ilyenek felvételi területeikre estek, de ilyen munka közben is Treitz-nek alkalma jutott a szikes földek különböző fajait tanulmányozni, jellemző tulajdonságaikat és a sók kémiai minőségét megvizsgálni.”

Ezeknek a vizsgálatoknak az egyik eredménye az 1897-ben megjelent térkép, amelyen hazánk szikes és lösszel borított területei láthatók, külön kiemelve a „salétrom termelő helyek”-et. A térkép szerkesztői közül Treitz Péter a szikes területeket vizsgálta behatóbban, Horusitzky Henrik pedig a lösszterületeket tanulmányozta. Utóbbi a térképhez írott tanulmányában összefoglalta, amit abban az időben a lösszről, annak kialakulásáról, tulajdonságairól, elterjedéséről tudni lehetett. Az eredetét így mutatta be:

„A lössnek keletkezéséről, v. Richtofen korszaka előtt, egyik elméletet, a másik elmélet követte. Gletscher iszapnak, tavak leüleptetésének, folyóhordta talajnak és egyébnek hitték a lösszt; de egyik magyarázat sem egyezett meg a természetben előforduló lösszel, míg v. Richtofen a lössz keletkezésének igazi magyarázatát meg nem adta, t. i. hogy subaerikus eredetű. Igaz, hogy v. Richtofen ezen elméletet Ázsiában állapította meg, a hol jelenleg is folyton képződik, de hogy az ő elmélete hazánk lösszére is vonatkozik, P. Inkey Béla a »Földtani Közöny« IX. kötetében bőven fejtegeti és csak a mennyiségben talált különbséget; míg nálunk ugyanis 60 m vastag lössz a ritkaságok közé tartozik, addig Ázsia belsejében v. Richtofen becslése szerint 700 m vastag lehet; nálunk 400 m magasságban a t. sz. f. csak kivételesen fordul elő, addig Ázsiában 1900–2500 m magasra is felhúzódik.”

Azt, hogy a hazánkban található lössz sem vízben ülepedett le, hanem hulló porból keletkezett, Horusitzky bizonyítottan látta amiatt is, hogy a lösszben szárazföldi csigák találhatók, mint például a *Succinea*, *Pupa*, *Helix* stb.; míg a mocsári csigák (*Planorbis*, *Lymnea*, *Valvata* stb.) csak a lösszterületeken lévő vizenyős részekben, illetve az összemosott lösszben fordulnak elő. Jégkorszaki eredetét pedig jelzik a benne található „diluviális emlős állatok maradványai, mint pl. Bos, Elephas primigenius, Rhinoceros, Ursus stb.”.

BABINSZKI EDIT

A magyarországi szikes és lösszterületek 1897-ben készült térképe – a sorozat előző részeiben megjelentekkel együtt – nagy felbontásban megtalálható a <https://map.hugeo.hu/oldmaps.html> címen.

SZTFH